RAZVITAK, God. XLIV, br. 215-216, str. 132-142 (Zaječar, 2004.)

SLAVOLjUB GACOVIĆ

STANOVNIŠTVO TIMOČKE ZONE OD DOLASKA SLOVENA DO KRAJA XVI VEKA

Vojni pohodi ili, tačnije rečeno, pljačkaški nasrtaji pojednih plemena iz celog slovenskog Podunavlja na Vizantiju počeli su već u ranom VI veku. Ovo potvrđuje iskopavanje tvrđave na Hajdučkoj Vodenici (*Dukepratu*), koja je, kao i ostale tvrđave u Đerdapu, podignuta 534/5. godine, ali je osvojena kasnih četrde-setih godina i dugo zatim nije obnovljena što pokazuje jedan od pravaca prodora Slovena.[1]

Preko Đerdapa Sloveni su prodrli 548. godine kada su žestoko opljačkali Ilirik, sve do „*stanovnika Drača*”, odnosno do Šar-planine i Prokletija[2] kao i 551. godine kada su ponovo sa srednjeg i donjeg Dunava opljačkali skoro ceo Ilirik koristeći se Timočkim putem.[3]

Velike poremećaje izazvalo je doselja-vanje Avara u Panoniju na poziv Langobarda da bi ratovali protiv Gepida. Pošto su Gepidi bili pobeđeni, deo je pobegao u Prvu Meziju i naselili se u utvrđenim mestima, a Langobardi su se odselili za Italiju dok je Vizantiji gepidski komandant predao Sirmion.[4] Spora-zumno naseljavanje Slovena u Vizantiji u isto vreme kada i Gepida potvrdila su istraživanja skoro istovremenih seoskih naselja kod Apatina u Bačkoj i na „Reci” kod Vinče.[5]

Poznih sedamdesetih godina VI veka stradala je tvrđava *Halikaniburgo* na ušću Slatinske reke, verovatno u pohodu Slovena pomognutih Avarima koji su osamdesetih godina sišli na jug Grčke. Tokom pohoda Avara 584-586, kada su stradali gradovi *Ratiaria, Bononia, Aquis, Durostorum* kao i niz drugih u Podunavlju,[6] jedno „bezimeno” slovensko pleme iz istočnih predela Panonskog basena, izgleda preko Đerdapa (breša na Hajdučkoj Vodenici) nasilno se uselilo na Balkan, putem pored Timoka preko Pirota, u dolinu Strumice (verovatno se oni pominju pod imenom Strumičani) sve do ostrva Tasosa. Ova seoba – kako tvrdi Đorđe Janković – može se pratiti jedino po ostavama i opticaju novca.[7]

Prilikom pohoda Romeja 596. kojim je obezbeđena granica u Prvoj Meziji, neke tvrđave su obnovljene, kao npr. *Dukepratu*, kod Hajdučke Vodenice, koja je trajala do 615. godine.[8] U pohodima 594, 595 i 602. Romeji

---

1 A. Jovanović, *Hajdučka vodenica, Kasnoantičko I ranovizantijsko utvrđenje*, Starinar XXXIII-XXXIV, Beograd 1984, str. 319-330.

2 *Византијски извори за историју народа Југославије*, том I, САН, Посебна издања, књ. CCXLI, Византолошки институт, књ. 3, Београд 1955, str. 38.

3 Milica i Đorđe Janković, *Sloveni u jugoslovenskom podunavlju*, Beograd 1990, str. 16.

4 *Историја српског народа*, књ. I, Београд 1981, str. 115.

5 M. Janković, *Reka, Ritopek – ranoslovensko naselje*, AP 25, 1986, str. 61-63.

6 *Историја српског народа*, књ. I, Београд 1981, str. 117.

7 Milica i Đorđe Janković, *Sloveni u jugoslovenskom podunavlju*, Beograd 1990, str. 17.

8 Bogati arheološki nalazi sa mnogobrojnih lokaliteta kao što su: *Boljetin* – nalazište Gradac na Lepeni (IX-XI, XII-XIV vek), *Bor* (X-XI vek), *Brza Palanka* (XII-XIV vek), *Vajuga* – nalazište Pesak (XI-XII, XIII-XIV vek), *Velesnica* (IX-X vek), *Veliko Gradište* – nalazište Grad (X vek), *Gamzigrad* (VI-XI vek), *Golubac* (XI-XII vek), *Grabovica* – lokalitet Pozajmište (IX-X vek), *Donji Milanovac* – nalazište Veliki Gradac na mestu antičke tvrđave Taliate (X-XII vek), *Donji Milanovac* – nalazište Ribnica (XI-XIV vek), *Dubravica* (Smederevo) – nalazište Orašje, srednjovekovni grad Morava nastao nad antičkim Margum-om (X vek), *Zlot* (Bor) – Lazareva pećina (XI-XII vek), *Zlot* – nalazište Prevalje (VIII vek), *Kostolac* (Požarevac) – nalazište pored antičkog Viminacium-a (VI-VIII, VIII-IX, X-XI vek), *Kamenovo* (Petrovac na Mlavi) – nalazište Međa (VI vek), *Korbovo* (VII vek), *Korbovo* – lokalitet Pesak (XII-XIII vek), *Kostol* – lokalitet Trajanov most, antički Pontes (X-XII vek), *Kostolac* (Požarevac) – lokalitet Rudine (XII-XIII vek), *Kurjače* (Požarevac) (XII vek), *Kusadak* (Smederevska Palanka) – lokalitet Bubonja (XI vek), *Kusadak* (Smederevska Palanka) – lokalitet Čitluk (XI-XIII vek), *Majur* (Svetozarevo) (VII vek), *Mihajlovac* (Brza Palanka) – nalazište Blato (IV, X vek), *Mihajlovac* (Brza Palanka) – nalazište Kula (VII vek), *Prahovo* – nalazište Selo (I-XI vek), *Prahovo* – lokalitet Ideče (XII-XIII vek), *Ram* (IX-X, XII vek), *Svetozarevo* – lokalitet Panjevački

su porazili Slovene na Donjem Dunavu, a u dobro pripremljenom pohodu poraženi su i Avari 600. godine kod *Viminacium*-a.[9]

Napadi Avara i Slovena na Balkansko poluostrvo ne prestaju. Zajedničkim snagama oni pripremaju u više navrata napad i na Carigrad. U jednom takvom napadu na Carigrad 626. godine, koga spominje Teodor Sinkel, nalazili su se pored Avara u zajednici sa "*Slovenima i ostala divlja plemena*".[10] Nakon ovog neuspelog napada na Carigrad, ova mnogobrojna, po etničkom sastavu različita, plemena "*opustošiše skoro čitav Ilirik, odnosno njegove provincije, mislim obe Dakije, Dardaniju, Meziju, Prevalis, Rodopu i sve ostale, pa još i Trakiju....te druge gradove i naselja (πολιτείας), i celokupno stanovništvo (odvedoše) u zadunavski kraj prema Panoniji, kojoj je provinciji metropola nekad bio grad zvani Sirmium*."[11]

Još jednom je Avarsko-slovenski savez napao na Carigrad, ali se nakon neuspeha razišao. Od tog vremena Sloveni se samostalno udružuju međusobno u svoje saveze (knežine) po celom Balkanu, kako ih spominju vizantijski literarni izvori, pod nazivom *Sclavinie*. Među najpoznatijim slovenskim plemenima spominju se Draguviti, Sagudati, Velegeziti, Vajuniti, Verziti i ostala plemena[12], koja su svoja obitavališta imali u zaleđu i okolici *Thesalonike* u kome se spominju i Jevreji prilikom jednog napada 614-616. godine na Solun.[13]

Romansko stanovništvo koje spominje Teodor Sinkel, i pored mešanja sa Avarima (Obrinima)[14], Slovenima, Bugarima i drugim narodima, očuvalo je svoju hrišćansku veru, kao i čežnju za ostavljenim krajem[15] (oni su pokupljeni iz svih provincija kako ih lepo nabraja Teodor Sinkel).

Gledajući na njih kao na poseban narod avarski hagan im postavi glavara po imenu Kuver[16] (četvrti sin bugarskog hana Kuvrata /Κούβρατος/) osnivača bugarske države prema Nikiforu, Teofanu i dr. Nakon nekog vremena Kuver pokupi "*sav narod Romeja i pristalice iz drugih plemena*" i "*sa čitavim rečenim narodom oko sebe pređe... Dunav i stiže u naše krajeve i zaposede Karamesijsko polje*".[17]

Iz svega rečenog vidimo da su slovenska plemena koja se uopšte spominju po imenu, a i one *Sclavinie* koje se spominju po čitavom Balkanu, daleko od područja istočne Srbije.

Teofan i Nikifor samo spominju, oko 679-680. godine, sedam slovenskih plemena (γενεαί) između Dunava i Hema; poznati su u prvo vreme pod jednim imenom Severci[18] koji su bili rasprostranjeni na zapadu do reke Timoka, pa bi među njima možda trebalo kasnije identifikovati pleme Timočana (*gens Timocianorum*) na ušću reke Timoka, onda se zapadno od ovih nalaze Braničevci i Gudušćani (oko grada *Guduscum*). Ova su imena dobili kasnije po geografskim mesnim nazivima poznatih reka, gradova i planina, tj. po starijoj antičkoj topografskoj nomenklaturi koju su im pridenuli mesno romanizirano stanovništvo, koje jedino i zna tu nomenklaturu. Ovih sedam slovenskih plemena, nazvanih po vizantijskim izvorima, jednim kolektivnim imenom "*Severci*" imaju u

---

rit (VII-IX vek), *Slatina* – lokalit Dunav (VI-680, VIII-X vek), *Smederevska Palanka* – lokalitet Vlajića brdo (XII-XIII vek), *Tekija* (Kazan u Đerdapu) – lokalitet Hajdučka Vodenica, ranovizantijska tvrđava Dukepratu (VI-VII, X-XI vek), *Trnjane* (Požarevac) (XII vek), *Trnjane* (Požarevac) – nalazište Staro groblje (XII-XIII vek) i *Ćuprija* – rimsko-vizantijska tvrđava Horreo Margi, srednjovekovni Ravno (VII-IX vek), oivičeni Dunavom, Moravom i Timokom, nisu korišćeni u ovom radu.

[9] *Историја српског народа*, књ. I, Београд 1981, str. 122.

[10] *Византијски извори*... I, str. 165.

[11] *Византијски извори*... I, str. 211-212.

[12] Među ova ostala plemena verovatno se mogu ubrojiti Strimonci i Rinhinci koji se spominju u Miracula S. Demetri II 680 godine.

[13] O solunskim Jevrejima ima podataka iz I, IV, VII, XI i docnijih vekova. (Vidi o tome, Th. Tafel, De Thessalonica eiusque agro disertatio geographica, Berolini 1839, XIV, LXXV, 168, 496 itd.).

[14] Varoš Obrovac u Dalmaciji nosi ime po Obrima, a u predavanjima prof. dr Stjepana Antoljaka je bilo govora o ostacima Obrina u antropološkom smislu još i danas u široj okolini Obrovca.

[15] *Византијски извори*... I, str. 212.

[16] В.Н. Златарски, *История на Българската държава през средните векове*, София 1918, I, str. 112, 121. Умро је 642 године.

[17] Iz docnijeg autorovog pričanja (A. Tougard, *De l'histoire profane dans les Actes grecs des bollandistes*, Paris 1874, 192, 202 i dalje) može se razabrati da je Keramesisko polje na području s.-z. od Soluna, u blizini solunskog plemena Draguvita.

[18] Imena sedam slovenskih plemena (*septem generationes Sclavinorum*) ne daju nam vizantijski izvori. Oblik imena *Σέβερεις*, *Severes, Sebbirozi* dovodi se u vezu sa azijskim plemenom Sauriah, s uralskim Sabirima, ali najpre sa ruskim Severjanima na Desni, Sejmu i Suli, što bi značilo izvesnu genetičku vezu. L. Niederle, *Slovenske starožitnosti*, II 1, 416-417 misli, tj. smatra da su među Severce spadali i *Timočani*. Niederle dalje smatra da je jedan deo Severaca ostao u Vlaškoj pa se uspomena na njih sačuvala u imenu Severina.

svom korenu latinski pridev *severus* "ozbiljan, strog" budući im nisu znali pojedinačna imena.

Kasnije, tek negde početkom IX veka pridružiše se u severnim krajevima istočne Srbije i Abodriti (Predenescenti) koji se, po studiji Relje Novakovića, doseliše sa Baltika.[19]

Timočani, Gudušćani i Abodriti se na području istočne Srbije spominju sigurno prvi put tek 818. godine[20] pod vlašću Bugara za vreme vladanja kana Kruma, ali nam to ne protivreči da su oni bili na ovim prostorima još sredinom VII veka. Doduše Relja Novaković nam u svojoj studiji iznosi veoma zanimljivu, ali samo donekle prihvatljivu tezu da je pleme Abodrita došlo u ove naše krajeve tek krajem VIII odnosno početkom IX veka.

Već sa krajem VIII i početkom IX veka formiraju i prve ne tako stabilne državice na nekadašnjem teritoriju Vizantijskog carstva sa većim ili manjim uspesima u očuvanju svojih teritorija od napada drugih i od upada novih naroda koji provaljuju preko Dunava sa istoka. Bivši doseljenici Varvari sada postaju branioci zemalja južno od Dunava od upada drugih naroda. Nastaje vreme kada svaku grešku jednoga vladara koristi drugi da za sebe na lak način prisvoji tuđu zemlju. Tako 811. godine bugarski kan Krum koristeći se pobedom Karla Velikog nad Avarima pripaja delove njihove zemlje Bugarskoj. No, činjenica da još 811. godine i 814. godine nalazimo Avare kao bugarske najamnike, uz slobodne Slovene, govori o nepotpunoj potčinjenosti Avara (Obrina).[21]

Ove podatke nalazimo kod Anonimusa vizantijskoga pisca iz IX veka (*Scriptor incertus de Leone Armenio*). Spomenute Avare koji su jednim delom obitavali na teritoriji istočne Srbije dva bugarska sinaksara iz XIV veka pominju u bugarskoj vojsci pod imenom Vengri ili Ugri. U poznatom spisu cara Lava VI, o ratnoj veštini, zvanom "*Taktika*" (Τάἐν πολέμοις τακτικά) spominju se severni narodi "*Skitska plemena... Turci i njima slični*" (*Tactica* XIV, 42).[22] Pod Turcima se ovde svakako podrazumevaju, krajem IX i početkom X veka, Ugri (Mađari).[23] Oni su u više navrata provaljivali, osvajali, čak i držali pod svojom vlašću pojedine krajeve istočne Srbije od njihovog dolaska u Panoniju pa sve do dolaska Turaka-Osmanlija krajem XIV veka.[24] Pod Skitima su, kako u koje vreme, podrazumevane razne etničke skupine, odnosno narodi. Vizantijska književnost, naročito od epohe klasiciziranja u X veku, rado je upotrebljavala etnički termin Skiti (Σκύθοι) za narode i plemena sa kojima je Carstvo često najpre ratovalo, a potom ih na svojoj teritoriji naseljavalo.[25]

O nekim od ovih navedenih etničkih skupina već smo ponešto i rekli, pa bismo o onim narodima koji su vekovima krstarili današnjom istočnom Srbijom nastavili koliko nam to istorijski izvori budu omogućili.

Plemena turskog porekla, pod imenom Kumani, mađ. Kún, rus. Polovci ili Kipčaki su 1055. godine iz južnoruskih stepa provalili i stigli oko 1100. godine u Moldaviju i Vlašku odakle su napadali Kijevsku Rusiju i druge kneževine. Potisnuti od Mongola 1235. godine njihovih sedam plemena prelaze u Ugarsku, gde ih je kralj Bela IV (1235-1270) naselio uz reku Tisu da mu brane zemlju od Tatara[26], a

---

[19] Р. Новаковић, Балтички Словени у Београду и Србији, Београд 1985, (I издање).

[20] Najstariju vest o ovim plemenima nalazimo kod Einharda ili Eginharda (r. 770 u Maingau, u. 14. III-840, sekretar Karla Velikog) "*legati Abodritorum al Berne ducis Guduscanorum et Timocianorum, qui nuper a Bulgarorum societate descioerunt et ad nostros fines se contulerant*", J. P. Šafarik, *Slovenske starožitnosti*, Prag 1862, str. 224.

[21] *Византијски извори*... I, str. 250, нап. 4.

[22] *Византијски извори*... I, str. 258.

[23] Narod ugro-finske (zato ih zovu Ugri) skupine. 896. godine su pod vodstvom Árpáda prešli Karpate pa su do 900. godine naselili Panonsku niziju oko Dunava i Tise, a u X veku oni su neposredno provaljivali na Balkan.

[24] Turci su najpre zauzeli Timočku krajinu 1396. godine, onda 1437. neke delove Petruške oblasti, tvrđava Omolj, Resava i uopšte sve oblasti do linije Resava – Golubac su čas osvojene, čas napuštene od Turaka, da bi 1459. pod turskom vlašću bila čitava oblast današnje istočne Srbije, to je ujedno i godina propasti Despotovine.

[25] Vizantijski literarni spisi, prema Đ. Moravčiku, zovu Skitima od V-VII veka *Hune*, onda od VII-X veka *Avare* (*Obri*), od IX-X veka često tako zovu *Hazare*, od VIII-XIV veka *Bugare*, od X-XI veka *Ugre* (Mađare), a od XI-XII veka *Pečenege*, od XI-XII veka tako zovu *Uze*, a od XI-XIV veka *Kumane*(*Kipčake* ili *Polovce*), često u XI veku tako zovu i *Seldžuke*, dok od XIII-XVI veka etničko ime Skiti nose *Mongoli*, i na kraju od XIV-XVI veka to ime nose *Osmanlije*. Vidi: Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcika I: Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker, II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen, 2. Auflage*, Berlin 1958 (o etničkom terminu Skiti vidi navedeno delo II, str. 279-283).

[26] Početkom XIII veka ujedinio je mongolski kan Temudžin različita mongolska plemena na severu današnje Kine i prozvavši se Džingis-kanom, pokori kinu, srednju Aziju i Perziju. Potom su na reci Kalki oko 1224. godine potukli sjedinjene Kumane i Ruse. Nakon Temudžinove smrti nasledi ga 1227. godine Ogotaj, a u evropskom delu preuzeo je vlast Ogotajev nećak Batu-kan u čemu mu pomaže rođak Kadan. Pred Tatarima uzmakne

druga su se plemena razbežala po Bugarskoj (pored ostalih krajeva i u severoistočne predele današnje istočne Srbije), Trakiji i Maloj Aziji.

O upadima Kumana na teritoriju današnje istočne Srbije saznajemo iz jednog pisma arhiepiskopa Teofilakta Ohridskog kada kori vidinskog episkopa ovim rečima: "*Kod tebe su prilike vrlo teške i mučne* (težak položaj se odnosi na područje Vidinske episkopije koja zahvata i Timočku krajinu). *Ali ko danas ne trpi? Nemoj dakle biti malodušan kao da samo ti strašno trpiš. Imaš poreznike?... Imaš Kumane koji izvana napadaju? Imaš zle građane*."[27] Posredno nas Teofilakt obaveštava, odnosno vidinski episkop, o teškoćama izazvanim, pored ostalog, i navalom Kumana u oblast vidinske episkopije 1094. godine. Te iste 1094. godine poveo je jedan pretendent na carigradski presto, koji se izdavaao za Lava, sina cara Romana Diogena (1067-10071), Kumane protiv Carstva.[28] Oni su svakako duže vremena boravili južno od Dunava i pustošili sve pred sobom na prostoru istočne Srbije. Na žalost zbog oskudice podataka za kraj XI veka ne možemo nešto više reći o Kumanima, ali ih je svakako bilo – sudimo to na osnovu podataka da se već 1277. godine oni nalaze na prestolu vidinskoga dvora i da su vladali za duže vreme ovim našim krajevima.[29] U drugoj polovini XIII veka kumanskoga porekla su braća Drman i Kudeljin koji su ovladali, neko vreme pod zaštitom Tatara, oblašću Braničevo[30], koje je napokon pokorio srpski kralj Uroš II Milutin. To nije sve o Kumanima. U jednom od najznačajnijih literarnih spomenika vizantijske epohe, jednom od najvažnijih izvora vizantijske istorije "*Aleksijade*", pisanom od kćerke vizantijskoga cara Aleksija I Komnena[31], spominju se veoma pouzdano Kumani u krajevima istočne Srbije. Novembra 1114. godine, pošto je car Aleksije I Komnen saznao da Kumani ponovo sa severa (to su oni koji nisu razmešteni po balkanskim provincijama carstva) prodiru u Vizantiju, krenuo je iz Carigrada i sakupivši vojsku rasporedio je "*... i u Temu Niša* (εἰς τὸ ϑέμα τοῦ Νίσου) *i do podunavskog Braničeva* (τῆς παρίστρας Βουρανιτζόβης)" (III, p. 177, 29 – p. 178, 1).[32]

Treba obratiti pažnju na pomen teme Niša kod Ane Komnen, tim pre što ona na ovom mestu jasno diferencira temu Niša od ostalih mesta koje spominje (među njima i Braničevo) i zato što Nišku temu ne spominje ni Jireček-Radonić ni Ostrogorski (osim B. Krekić u napomeni 51, str. 392, Vizantijski izvori III), iako Ostrogorski u svojoj Istoriji Vizantije, 297. strana, napomena 2., navodi prema Kinamu (Kinam, ed. Bonn.p. 124) temu u oblasti Braničeva i Niša.[33] U Istoriji I, na 237. strani izražava se veoma neodređeno o temama koje su "*obuhvatile samo periferijske oblasti sa gradovima Sirmijem, Beogradom, Braničevom i Nišom*". Ne znači li ova priprema i raspored vojske cara Aleksija I Komnena da je on poučen iskustvom na osnovu ranijih upada trebalo da ojača ove predele gde su Kumani stalno ili makar u više navrata provaljivali na teritoriju Carstva.

---

onda jedan deo Kumana (10000 vojnika) sa svojim kanom Kuteno (Kötöny) i zamoli 1239. godine ugarsko-hrvatskoga kralja Belu IV da ih primi u Ugarsku, našto Bela pristane ali da se pokrste. Tatari potom zatraže svoje podanike Kumane nazad. Na jednom skupu 1241. razjareni na Kumane navale te ubiju njihovog kana Kutena u Pešti, a potom Kumani razore Ugarsku pa preko Srema, Srbije i Bugarske (u čijem sklopu je i istočna Srbija) vrate se u staru domovinu. Potom Tatari napadoše Ugarsku i pobedom na reci Šaju 1241. godine pregaze je, pa se potom zbog smrti kana Ogotaja u Karakorumu, stanu vraćati, pustošeći sve kroz Bosnu, Srbiju i Bugarsku (može biti delom i Timočku krajinu) u južnu Rusiju.

[27] *Византијски извори*... III, str. 268-269.

[28] Nestorova hronika, str. 190 stavlja istu provalu Kumana u 1095. godinu. Uporedi: F. Chalandon , *Essai sur le règne d' Alexis I Comnene (1080-1118),* Paris 1900, 150, 154.

[29] Vidinski knez Šišman I (1277-1313) je bio zavisan vladar pod tatarskom zaštitom.

[30] Godine 1290/91. srpski kralj Uroš II Milutin je uz pomoć brata Dragutina prognao iz Braničeva braću Drmana i Kudeljina i prisajedinio tu zemlju Dragutinovoj državi. Kao spomen na njih spominje se u popisu Braničevskog subašiluka 1467. godine selo blizu grada Braničeva, po imenu DRMNA.

[31] Ana Komnen rođena je krajem 1083. godine kao kći cara Aleksija I Komnena i carice Irine Duke. Odmah po rođenju verena je sa Konstantinom Dukom, sinom ranije zbačenog cara Mihaila VII Duke (1071-1078), no pošto je umro mlad Ana se 1097. godine udala za Nićifora Vrijenija s kojim je sretno živela sve do 1138. godine, nakon čega se ona povlači u manastir, gde se posvećuje pisanju "*Aleksijade*", koju završava 1148. godine.

[32] *Византијски извори*...III, str. 392.

[33] U XII veku posebnu temu sačinjavala je, prema Honijatu (p. 133, 9), oblast Beograda i Braničeva, a prema Kinamu (p. 124, 20) oblast Braničeva i Niša. Njen duks je bio Andronik Komnen, docniji car. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969. (II fototipsko izdanje), str. 297, nap. 2.

Povodom briga cara Aleksija I Komnena koje su nastale dolaskom krstaša[34] u Vizantiju, Ana Komnen nas obaveštava o raspršenosti vizantijske vojske. "... *dok su jedni čuvali klance prema Srbiji*[35] *i Dalmaciji*[36] (τὰ περὶ τὴν Σερβίαν τέμπη καὶ Δαλματίαν), *drugi su stražarili u podunavlju* (περὶ τὸν Ἴστρον), *predupređujući upade Kumana i Dačana*" (III, p. 160, 24-26).[37] Spomenutom "Podunavlju" je svakako pripadala oblast današnje severo-istočne Srbije, ali nam nije jasno koji se narod treba podrazumevati pod imenom "Dačana". U više prodora Kumana u Heladu oni ostavljaju trag o sebi na tom putu. Tako se smatra da je današnji grad Kumanovo u srednjem veku bio naseobina Kumana, dok se prvi put spominje 1660. godine od turskog putopisca Evlije Čelebije kao grad.[38] Pored navedenog ima mesto Kumane kod Sarajeva u Bosni i Hercegovini, onda Kumane kod Velikog Gradišta u Srbiji, Kumane kod Novog Bečeja u Srbiji (na teritoriji Vojvodine), i mesto Kumanica kod Ivanjice u Srbiji, te kod Kavadaraca u Makedoniji mesto po imenu Kumaničevo, kao i mesto Kumanovo kod Pirota u Srbiji i toponim Kumanovo jugozapadno od Balta Berilovca.[39]

U oblasti srednjeg Polimlja spominje se i manastir Kumanica, koji je u XV veku spomenut u Kruševskom pomeniku, onda u XVI i XVII veku. Zapusteo je verovatno u XVII veku, kada su iz njega odnete mošti svetog Haralampija i episkopa Grigorija. Manastir Kumanica je nadasve poznat po Kumaničkom četvorojevanđelju i svakako da je u imenu ovog manastira sačuvana tradicija na Kumane.[40]

Potkraj III veka u Armeniji se širilo hrišćanstvo, naročito aktivnošću Gregorija Prosvetitelja, kada je osnivana i nacionalna crkva, a već je početkom V veka Biblija prevedena na starojermenski jezik. Od 387. godine deo Velike Jermenije je pod vlašću Istočno-rimskog carstva.[41] Nakon toga Jermena je svuda bilo po istočnom delu Balkanskog poluostrva. Jermenci su u velikom broju preplavili čitavo Vizantijsko carstvo u čijim granicama je bila i današnja teritorija istočne Srbije, za vreme vladavine cara Konstantina V Kopronima (741-775) iz Isavrijske dinastije. Tu je politiku nastavio i njegov naslednik Lav IV (775-780).[42] Direktnih izvora iz ovog vremena (VIII vek), pogotovo sa područja istočne Srbije, nemamo, ali da su Jermenci (Armenci) vekovima živeli i na našem području potvrđuju kasniji paralelni podaci sa drugih područja. Na primer, arhiepiskop Teofilakt Ohridski u svom pismu od 1096/97. godine koje je upućeno episkopu Devolske eparhije (Δεάβολις) moli da mu se javi da li ovaj ima "*čitavu službu koja se služi za obraćane Armence*".[43] Iz sadržaja pisma proizlazi da je adresat arhijerej u čijoj su se eparhiji mnogi Armenci obratili na pravoslavlje.

Nadalje, oko 1107. godine isti arhiepiskop Teofilakt Ohridski u svom pismu Sredečkom (*Serdica*, Sofija) episkopu, javlja da se na Sinodu Ohridske arhiepiskopije zbog episkopovog pročitanog pisma "... *ne malo... obradovali zbog povratka Armenaca*".[44] Na području Ohridske arhiepiskopije, bolje reći Sredačke episkopije, bilo je koloniziranih Armenaca koji nisu bili pravoslavne vere. Kako se vidi iz pisma ovog arhiepiskopa, broj

[34] Arhiepiskop Teofilakt Ohridski u jednom svom pismu episkopu Kitra 1096/97. godine najbolje daje opis krstaša, kada kaže "*А мени је стиснуо усне у првом реду пролазак Франака* (са њима је зграженa и Ана Комнен – назива их дивљацима – С. Гацовић) *или провала или не знам како да је назовем. Она је тако заокупила и насе привукла пажњу свију нас, да више ни сами себе нисмо били свијесни*", *Византијски извори*...III, str. 272.

[35] Iz Raške su Srbi najpre počeli prodirati u plodno Kosovo polje, zatim krajeve oko gornjeg toka Južne Morave i Vardara, pa je Bizant morao činiti znatne napore da odbrani svoje granice. *Historija naroda Jugoslavije*, I, Zagreb 1953., str. 266.

[36] Zbog upada Normana iz južne Italije. Posle perioda opadanja normanska država doživljavala je veliki polet. Rožer II ujedinio je pod svojom vlašću Siciliju i Apuliju, i na Božić 1130. godine krunisan je u Palermu za kralja.

[37] *Византијски извори*...III, str. 393.

[38] *Opća enciklopedija JLZ*, knjiga IV, str. 679, pod odrednicom Kumanovo.

[39] *Imenik naseljenih mesta u SFRJ*, Beograd 1985., str. 177.

[40] Topografska karta Vojnogeografskog instituta 1971. godine, 1:25000, KALNA 136-2-2. Nalazimo toponim Kumanovo na visini 849 m.

[41] *Милешево у историји Српског народа* (међународни научни скуп поводом седам и по векова постојања, јуни 1985.), Београд 1987, str. 248.

[42] *Opća enciklopedija JLZ*, knjiga I, str 259, pod odrednicom Armenski ili jermenski jezik.

[43] Jermenskog porekla su i Samuilovi roditelji (sigurno njegova majka po imenu Ripsimija, ali i očevo ime Nikola, vrlo je rasprostranjeno u Jermeniji, uostalom kao i ime Samuila i Davida). *Византијски извори*...III, напомена 14 на str. 67-70.

[44] *Византијски извори*...III, str. 273.

56 (*Finetti* 20), ne radi se o Pavlikijancima nego o pripadnicima oficijelne jermenske crkve, koja nije priznavala zaključke Halkedonskog sabora iz 451. godine, pa su u neku ruku bili monofisiti, tj. nisu prihvatali halkedonsku formulu o odnosu božanske i ljudske prirode u Hristu. Iz ovoga se vidi da su se crkvene vlasti Ohridske arhiepiskopije svojski trudile da na čitavoj njenoj teritoriji (kojoj pripada i Timočka krajina) privedu Armence u krilo pravoslavne crkve. Dakle, ovi Jermeni nisu bili Paavlikijanci, pa se moraju distancirati od bogumilskog pokreta.

Pismo arhiepiskopa Teofilakta Ohridskog upućeno Tivoniju Armencu, datirano od bugarskog istoričara Zlatarskog,[45] 1096. godinom, govori o masovnom prelazu "*na pravoslavlje armenskih naseljenika u Ohridskoj arhiepiskopiji*" upućeno po svoj prilici duksu teme Bugarske, a to bi mogli biti Jovan Duka, brat carice Irine, ili Konstantin Komnin, sin sevastokratora Isaka, a možda i stariji njegov sin Jovan.[46]

Da su Jermeni živeli i na teritoriji današnje istočne Srbije nedvosmisleno nam potvrđuje jedan lapidarni natpis s atekstom ispisanim srpskom recenzijom ćirilice, a potom je isti tekst ponovljen na istom spomeniku jermenskim pismom na starojermenskom jeziku, nađenom (ne zna se je li je "*In situ*") kod manastira Vitovnice na Mlavi, koji je datiran 1218. godinom.[47] Ovaj natpis svakako govori o Jermenima u istočnoj Srbiji i što je još bitnije imali su svoju oficijelnu crkvu gde se služba odvijala sigurno na starojermenskom jeziku i po pravilima monofizitske vere, budući još nisu bili privedeni pod okrilje pravoslavne crkve. Srpska pravoslavna crkva je osnovana godinu dana kasnije 1219 (1220)[48] od Sv. Save (svetovno ime Rastko) tako da i ona nije mogla imati podsticaja za prelazak u pravoslavlje, pored oficijelnog uticaja Ohridske arhiepiskopije na čijoj je teritoriji i bila ova jermenska crkva.[49] O Jermenima i njihovoj jermenskoj crkvi u istočnoj Srbiji nedvosmisleno govori i "*crkvište 'Jermenčić' posvećeno 'Sv. Arhangelu'*" u Resničkoj parohiji Timočke eparhije u okolini Sokobanje.[50] U narodu još postoji živa tradicija da mu je ime nadenuto odatle što je tu nekada bio manastir i što su "*u njemu služili kaluđeri 'iz Jermenske'*". Pronađeno je i podignuto 1870. godine na temeljima starog od neke crkvarke[51] po imenu Nasta u vreme timočkog episkopa Evgenija Simeonovića (1865-1880).

Turskog porekla, pored spomenutih Kumana, su nomadi po imenu nazvani Pečenezi. Oni su o sebi ostavili traga u vizantijskim izvorima, koji ih spominju na tlu istočne Srbije.

Vizantijski pisac Jovan Skilica nas u svom delu pod nazivom *Kratka istorija* (Σὑνοψις ἱστοριῶν) koje obuhvata period od 811. do 1057. godine, obaveštava o narodu koji pod imenom "*Pečenezi* (Πατζινάκαι)" upada "*u Bugarsku*", gde su pobili i zarobili "*mnogo naroda*".[52] Vizantija se u sukobu sa turskim plemenima kako u Maloj Aziji tako i u pricrnomorskoj i *pridunavskoj* Bugarskoj pokazala nesposobnom. Pridunavska Bugarska je veoma oslabila još ranije, za vreme borbi Vasilija II Bugaroubice i Samuila (setimo se podataka takođe u Ivana Skilice da je Vasilije II sprovodio opsadu Vidina "*punih osam meseci*" 1002., odnosno u periodu do 1004. godine)[53], pa je zato od strane Pečenega ceo ovaj kraj sa glavnim gradom Vidinom lako postao plenom. Da je nakon iscrpljujuće Vasilijeve osmomesečne opsade Vidina i iznurivanja čitavog vidinskog kraja u čiju teritoriju je spadala i Timočka krajina ostala živa ljudska snaga ne bi bilo potrebno pristupiti "*žalosnim*" eksperimentima

---

[45] *Византијски извори*...III, str. 306.

[46] Н.В. Златарски, *Наместници управители на Българи през царуването на Алекси I Комнин*, Byzantinoslavica 4, 1932., str. 157-158.

[47] *Византијски извори*...III, str. 335-336, нап. 449.

[48] Ovaj natpis je prevela naučni radnik Jermenka S. Der Nersesijan na VI međunarodnom vizantijskom kongresu u Parizu 1948. godine po kopiji Đurđa Boškovića. Natpis glasi: "U ime oca i sina i svetog duha ja Ladon sin Ba... podigoh crkvu u ime oca sv. Jakova i sv. Petra apostola, za spomen moj i (mojih) roditelja... ova sveta crkva godine jermenske 667." Kada se ovoj godini doda 551 godina jermenske ere dobija se tačno 1218. godina naše ere.

[49] Марија Јанковић, *Епископије српске цркве 1220. године*, Сава Немањић-Свети Сава (међународни научни скуп, Историја и предање, децембар 1976.), Београд 1979, str. 73-83.

[50] Za sada ne možemo znati pod kojom episkopijom je bila ova crkva, možda pod Petruškom eparhijom (Petrus kod Paraćina).

[51] *Споменица Тимочке епархије 1834-1934*, Сремски Карловци, 1934, str. 151, 167.

[52] O crkvarima i crkvarkama u ovom kraju vidi M. Станојевић, Зборник прилога за познавање Тимочке крајине, књ. III, Београд 1931, str. 107-108.

[53] *Византијски извори*...III, str. 162.

kolonizacije pomoću divljih Pečenega.[54] Prvi put su Pečenezi upali "u Bugarsku", kako smo već gore rekli, 1026. godine. No, oni nastavljaju sa upadima, pa pogledajmo šta nadalje o tome govori Skilica: "*Prešavši Dunav Pečenezi opljačkaše celu Meziju do Soluna*" (p. 512, 2-3)[55] odnosno "*Pošto je nastala nepodnošljiva zima i Dunav se zamrznuo, Pečenezi ga pređoše, i velika zla učiniše Meziji i Trakiji sve do Makedonije*" (p. 514, 17-19).[56] Mezija se ovde treba shvatiti kao stari naziv oblasti između Dunava i balkanskih planina još iz kasnorimskog perioda, gde se nalazila i teritorija današnje istočne Srbije. Upad Pečenega kod Skilice pod p. 512, 2-3 se sigurno dogodio u vreme "*vatrenog stuba*" koji se pojavio meseca septembra 6543. godine od osnivanja sveta, dakle 1034. godine, a pod p. 514, 17-19 upad je izveden u zimu 1035/1036. godine, što se vidi po "*zamrznutom*" Dunavu.[57] Ove žestoke napade Pečenega u leto 1036. godine treba svakako povezati sa velikim napadima Pečenega na Kijevsku Rusiju te iste godine. Oba puta su oni opustošili Meziju sve do Makedonije i Soluna, kada su verovatno prešli dolinom reke Timoka, Južne Morave i Vardara jer je to ujedno bio najkraći put u silovitom i iznenadnom napadu sa podunavskih ravnica do Soluna.

Povodom "*vatrenog stuba*" Skilica nam[58] daje opise napada raznih neprijatelja na Carstvo, a među njima i ovaj: "*Pečenezi su prešli Dunav* (Ἴστρον) *i teško opljačkali Meziju* (Μυσίαν). Ovoga puta su se Pečenezi zadovoljili upadom i sigurno pljačkanjem stanovništva samo u našim krajevima, odnosno na čitavoj teritoriji Mezije.[59]

Istoričar, naučnik i veoma uticajni političar svoga vremena Mihajlo Psel[60] nas u svojoj *Hronici* (Χρονογραφία), u kojoj su opisani događaji od 976. do 1078. godine, obaveštava o upadima Pečenega u savezništvu sa Uzima: "*Pošto se na zapadnoj strani Mizi i Tribali* (Μυσοί τε καὶ Τριβαλλοί) *međusobno slože i u ratni savez stupe i stoga romejskom carstvu veliko zlo pripremaše ...*".[61] Psel dalje opisuje poraz ovih naroda i kaže "*a oni koji su pobegli rasture se svuda po zemlji*". Ovaj prelazak Pečenega preko Dunava, kao i Uza, bugarski istoričar Zlatarski stavlja u septembar 1064. godine.[62]

Vizantijski pisac Mihailo Atalijat nas obaveštava o prelazu Pečenega preko Dunava 1048. godine, i da su provalili u oblast Trakije i Makedonije, a o oblasti Mezije nam ne daje nikakve podatke,[63] No, Atalijat nam daje veoma dragocene podatke o borbi i pobedi Pečenega nad romejskim trupama, kojima pomaže i satrap Bugara, na području severno od Stare planine. Navodi o toj borbi i pobedi Pečenega su sledeći: "*...ovaj* (misli se na stratega Romejske vojske Mihajla Akoluta – S. Gacović) *sa znatnom vojskom pređe preko planine koja se tu uzdiže i koja leži kao neka vrsta granice između makedonske oblasti i podunavskih krajeva, i koju zbog toga meštani nazivaju Zigos* (Ζυγός), *a ona ima i mnoge tesnace koji se odavno narodnim jezikom nazivaju klisure*".[64]

---

[54] *Византијски извори*...III, str. 100, napomena 79 и 80.

[55] Vizantijske vođe su smatrale da je bolje da se Pečenjezi "*rasele po zapuštenim ravnicama Bugarske (ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Βουλγαρίας πεδιάσι)*" nadalje stoji: "*...Vasilije Monah, arhont Bugarske, primivši ogroman broj Pečenega, naseli ih po ravnicama Serdike, Niša i Ovčeg polja (τὰς πεδιάδας τῆς Σαρδικῆς, τῆς Ναϊσοῦ καὶ Εὐτζαπέλου)*, rasporedivši ih raštrkano i bez ikakva oružja da ne bi nešto pokušali". *Византијски извори*...III, стр 164.

[56] *Византијски извори*...III, str. 163.

[57] *Византијски извори*...III, str. 163.

[58] В.Н. Златарски, *История на Българската Държава през средните векове II*, София, 1934, str. 37-38.

[59] Godina se dobija na osnovu Skilice-Kedrena, II, 3-4, koji opisuje kometu koja se pojavila 28. jula 1032. godine, pa opisuje u vezi sa kometom, po verovanju tadanjeg sveta, razne nesreće koje su zadesile Vizantijsko carstvo.

[60] Mezija je stari naziv iz kasnorimskog perioda za oblast između Dunava i Balkanskih planina. Poput drugih vizantijskih pisaca, i Skilica voli da koristi stare nazive kako za oblasti, tako i za narode naseljene u njima.

[61] Jedan od najznačajnijih vizantijskih istoričara, naučnika i političara svoga vremena, Mihailo (Konstantin) Psel rođen je 1018. godine u Carigradu. Postaje sekretar cara Konstantina IX Monomaha (1042-1055) u vrlo mladim godinama. Godine 1045. preuzima katedru filozofije na obnovljenom Univerzitetu u Carigradu. Nakon niz godina političke aktivnosti Psel se iznenada našao potisnut i iščezava sa političke pozornice. Verovatno je umro 1096/97. godine.

[62] Tribalima vizantijski pisci obično nazivaju Srbe, međutim Psel ovde upotrebljava ovo ime za Uze (uporedi Moravcsik II, 329) a pod Mizima on svakako podrazumeva Pečenege, iako se ovim imenom u vizantijskim izvorima obično nazivaju Bugari (uporedi Moravcsik II, 207-208).

[63] В.Н. Златарски, *История на Българската Държава през средните векове II*, София, 1934, str. 114.

[64] *Византијски извори*...III, str. 229.

Cezar Nićifor Vrijenije, unuk istoimenog vizantijskog vojskovođe, nas takođe izveštava o upadima Pečenega tj. o narodu Skita "*da bi opljačkao pogranične oblasti Bugarske* (τὰ Βουλγάρων ὅρια)". Pečenezi su paleći sve pre sobom stigli do Niša, a potom su nastavili sa pustošenjem naselja sve do Skoplja (p. 157, 8-15). Ova se najezda dogodila 1080. godine.[65]

Jovan Zonara u svojoj Historiji o Uzima, posredno pominje i Pečenege: "*Jer narod Uza... smatrani su boljim... od Pečenega ...*" (III. p. 678, 1-15).[66] Na teritoriji današnje istočne Srbije nije zabeležen niti jedan toponim nazvan po imenu ovog naroda.

Narod Uza je takođe turkmenskog porekla a u vizantijskim izvorima najčešće nazvan Skiti, kako su već nazvani i drugi narodi.

U vizantijskom izvoru, prozvanom od Moravčika (Moravcsik) *Skiličin nastavljač* (Ioannes Skylitzes Continuatus) pored podataka o abdikaciji Isaka I Komnina (1059), odlasku carice Katarine u manastir (1059/60) ili pak o ustanku Georgija Vojteha (1072)[67], donosi i podatke da je 1064. godine "*Na zapadu, trećeg indikta, dok su arhonti podunavskih gradova bili magistaar Vasilije Apokap i magistar Nićifor Votanijat, ceo narod Uza (ovi su skitskog porekla i od Pečenega su plemenitiji i mnogobrojniji) sa svojom opremom pređe Dunav na dugačkim stablima, čamcima od izdubljenih panjeva i mešinama, i saavladaše one vojnike koji su pokušali da im spreče prelaz, naime Bugare i Romeje, i ostale koji su bili s njima, a njihove vođe Vasilija Apokapa i Nićifora Votanijata odvedu u zarobljeništvo i* ***ispune čitavu ravnicu oko Dunava****, pošto je ovaj narod ... brojao oko 600000 ljudi i ratnika. Brzo se odvojivši, jedan njihov brojni odred, prodre do Soluna i same Helade i sve što je našao na putu opljačka i uništi i sakupi ogroman plen*" (p. 654-655).[68] Ovaj prodor Uza iz dunavskih ravnica sve do Soluna je jednim delom išao i dolinom Timoka, Južne Morave i Vardara. Pod istom 1064. godinom, vizantijski pisac Mihailo Psel u svojoj *Hronologiji* (Χρονογραφία – u kojoj su opisaani događaji 976-1078) piše da "*se na zapadnoj strani Mizi* (Uzi – Moravcsik, II, 329) *i Tribali* (Pečenezi – Moravcsik II, 207—208) *međusobno slože i u ratni savez stupe i stoga romejskom carstvu veliko zlo pripremaše*". Neki od ovih Uza i Pečenega su u sukubu s Romejima pobijeni "*a oni koji su pobegli rasture se svuda po zemlji*" (Chron. II, cap. 23, p. 149).[69]

Vizantijski pisac Mihajlo Atalijat[70] u svojoj *Istoriji* (Michaelis Attaliotae Historia, ed. I. Bekker, Bonnae, 1853) piše o događaju 1064. godine, da opasnost od Pečenega još nije prošla, kad su se pojavili novi neprijatelji, napadači Uzi. Mihajlo opisuje ovaj napad Uza, poput Skilice: "*Trećeg indikta,... ceo narod Uza sa svojom opremom pređe Dunav... i savlada sve Bugare i ostale vojnike koji su im sprečavali prelaz... pošto je ovaj narod brojao do šest stotina hiljada ljudi... jedan njihov... odred prodro kroz čitavi Ilirik*" (dolinom Timoka i Južne Morave) "*sve do Soluna*" (dolinom Vardara kroz Makedoniju) "*i same Helade i izvršivši strašne pljačke sakupi ogroman plen*" (p. 83, 10-22).[71]

Velikodostojnik na vizantijskom dvoru i kaluđer, pisac *Hronike* (Ἐπιτομὴ ἱστριῶν) Jovan Zonara pored toga što se žali na mali broj dobrih vojnika, opisuje "*narod Uza (ovi su Skiti, i među skitskim narodima smatrani su boljim i po broju i po redu od Pečenega) prešao je preko Dunava*" (1064. godine). Arhonti podunavskih gradova (τῶν παριστρίων πόλεων) pokušali su da spreče njihov prelazak, ali nisu uspeli "*... i prešavši Dunav, preplavili su celu zemlju duž reke. Bilo ih je, kažu, oko 60000 onih koji su mogli da*

---

[65] В.Н. Златарски, *История на Българската Държава през средните векове II*, София, 1934, str. 9. On tu pretpostavlja da je reč o Staroj planini. Po nama bi to mogla biti oblast Zagorje.

[66] *Византијски извори*...III, str. 243-244 ; В.Н. Златарски, *История на Българската Държава през средните векове II*, София, 1934, str. 163 stavlja ovu najezdu u prvu polovinu 1079. godine.

[67] *Византијски извори*...III, str. 225.

[68] Ustanak Đorđa Vojteha 1072. godine po Nićiforu Vrijeniju dogodio se tako da su "Скити пустошили Тракију и Македонију, а народ Словена (τοῦ Σϑλαβίνων ἔϑνους), одбацивши покорност Ромејима, пустошио је и пљачкао земљу Бугара. Скопље (Σκοῦποι) и Ниш (Ναΐσος) беху освојени, а и сами Сирмијум (Σίρμιον) и места око реке Саве и подунавски градови (αἱ παρίστριοι πόλεις) све до Видина (Βυδίνης) тешко су пострадали.", *Византијски извори*...III, str. 237-238.

[69] *Византијски извори*...III, str. 175-176.

[70] *Византијски извори*...III, str. 224-225.

[71] Poreklom iz Atalije, grad na južnoj Maloazijskoj obali. Pravnik po zanimanju, Atalijat se za vreme cara Romana IV Diogena (1068-1071) pojavljuje kao predsednik vojnog suda, a svoj vrhunac u službi sa titulom magistra dostiže za vladavine Nićifora III Votanijata (1078-1081).

nose oružje.[72] *Odavde su upali u Makedoniju, opljačkali je i stigli do Helade.*" (III, p. 678, 1-15).[73]

Spomenućemo sa područja istočne Srbije i rudare Sase koji su došli u ove krajeve u prvoj polovini XIII veka.[74] Njihov dolazak u naše oblasti se odmah snažno osetio. Kako je iskopavanje i korišćenje ruda u ovim krajevima bilo poznato još u vreme rimskog carstva, na osnovu rudišta i ostataka kojih ima svuda od takvih radova, Sasima nije bilo teško da ponovo reafirmiraju rudarstvo.[75] Da je tako iznosimo beleške iz putopisa Feliksa Petančića (sa putovanja 1481-1512): "*principio namque Saxones in Mysiae partibus metalla et argenti materiam reperere*" tj. "*da su najpre Sasi u krajevima Mezije* (krajevi istočne Srbije – S. Gacović) *našli rude i srebrovitu materiju*".[76]

Puno je takvih toponima i hidronima u istočnoj Srbiji koji govore o imenu naroda Sasi, a još je više ostataka srednjovekovnih rudokopa Sasa. Najstariji podatak o Sasima na ovom području je onaj iz hrisovulje Despota Đurđa, a to je "*selo Sasi*" kod Kučeva.[77] U ravaničkoj povelji kneza Lazara od 1381. godine pominje se "*saški put*", takođe kod Kučajne.[78] U svojoj studiji Vasilije Simić piše da se u hrisovulji Uroša II Milutina pominje na Rogozni *Saška Reka*, ali da su se kod Kučeva i na Rogozni izgubila ova imena, a bilo ih je verovatno i na drugim mestima.[79] Simić je potpuno u pravu, jer su se na teritoriji istočne Srbije zadržali još mnogi toponimi i hidronimi, kao npr., reka blizu Kučeva, po imenu *Dajča* (*Dajša*), onda *Šaška reka* (*Saska reka*) kada se sastane sa Crnajkom čine zajedno Porečku reku, *Saaška reka*, desna pritoka Timoka, koja teče pored zlatonosnog rudišta Mijin kladenac, toponim *Švajs* u južnom reviru Majdanpeka[80], toponim *Šaški deo* u blizini današnjeg sela Lukova na mestu bivšeg sela *Sas*, koje se spominje u turskim popisima 1454/55. godine, gde vekovima kasnije baron Herder[81] i Milan Đ. Milićević [82], odelito jedan od drugoga, nalaze "*s desne strane reke Vrela... grdne gomile gvozdene šljake, i velike zakopine gde su rude vađene*". Turski popis iz XV veka je zabeležio da u selu Sas žive hrišćani koji su "*od starine bili kovači*".[83]

Sasi su se zadržali na našim rudištima do XVII veka, a po jednoj belešci oko 1600. godine na našim rudištima nije se više čuo nemački jezik. Zanimljivo je spomenuti da su se u Kratovu u Bugarskoj u prvoj polovini XVII veka mnogi katolici, verovatno Sasi, odrekli svoje vere i prešli u islam.[84] U vezi sa ovim podatkom bilo bi moguće da je u blizini sela Sas kod Lukova, postojala i saska crkva, svakako katoličke veroispovesti. Pitanje je samo kojim se jezikom vršila služba, latinskim ili nemačkim. U vezi sa jezikom službe, zanimljiv je podatak kod Marinka Stanojevića, gde kaže "*Izvan Novog Korita ... priča se da je bila u staro doba ... varoš koja se zvala Praovo ili Provo... U njoj je, po predanju, bilo sedamdeset dućana i* ***sedam kovnica bakra***" (podvukao S. Gacović). Po ovom podatku bi mogli zaključiti da je to bio neki "*Saški grad*" tj. kolonija rudara Sasa. "*U njoj je živela 'nekakva vera' s kojom nismo mogli govoriti. Imala je dve velike crkve... Bila je na putu Ravna – Arčar Palanka. Kad su Turci ovladali*

---

[72] *Византијски извори*...III, str. 230-231.

[73] B. Radojčić u napomeni 34 komentira podatak Jovana Zonare koji po njemu donosi realniju cifru od 60000 Uza (*Византијски извори*...III, str. 255) za razliku od Skiličinog nastavljača i Mihaila Atalijata, koji navode 600000 Uza. Radojčić kao da ne primećuju razliku navoda Zonare, gde kaže "oko 60000 onih koji su mogli da nose oružje", a kod druga dva izvornika stoji "...narod koji... je brojao oko 600000 ljudi i ratnika". Očito se vidi da Zonara donosi broj onih koji mogu nositi oružje, a druga dva izvornika donose broj LjUDI i RATNIKA. Što znači, kada bismo Zvonarinom broju dodali žene (a znamo da oni žive u bigamiji) i decu, dobili bismo također broj od 600000 ljudi i ratnika.

[74] *Историја српског народа*, књ. I, Београд 1981, pag. 369-371.

[75] К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952., str. 269. Ови рудари Саси су највероватније дошли из области сепешких Саса (Зипса).

[76] К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952., str. 187.

[77] В. Симић, *Историјски развој нашег рударства*, Београд 1951., str. 16.

[78] В. Симић, *Историјски развој нашег рударства*, Београд 1951., str. 17.

[79] F. Miklosich, *Monumenta serbica*, Viennae 1858.; Вл. Петковић, *Манастир Раваница*, Београд 1922.; Г. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, Раваница 1381-1981, Београд 1981.

[80] В. Симић, *Историјски развој нашег рударства*, Београд 1951., str. 17.

[81] *Барона Ж.В. Хердера рударскиј пут по Србији 1835. године*, Београд 1845.; Развитак, Зајечар 1974., бр. 4-5, str. 94.

[82] М.Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, књ. II, Београд 1876, str. 878.

[83] Д. Бојанић-Лукач, *Зајечар и Црна Река у време турске владавине (XV-XVIII век)*, ГЕМ бр. 42 (Зајечар и околина), Београд, 1978, str. 59.

[84] О. Зиројевић, *Средњи век и период турске владавине*, Бор и околина, књ. I, Бор 1973, str. 60.

ovim krajem, razrušili su i ovu varoš".[85] Ove dve spomenute crkve s "*nekakvom verom*" u jednom gradu sa "*sedam kovnica bakra*" bi mogle biti saske crkve katoličke vere u kojima se služba vršila na nekom jeziku, verovatno nemačkom, pa se zato starosedeoci nisu mogli sporazumeti s njima.

Narod Sasa je vadio rudu bakra, ili je možda imao peći za topljenje rude, i na toponimu *Tîlva Roş*, gde u drugoj reči treba videti nemačku reč "*rost*", kao što je slučaj i sa toponimom kod Crnajke, *Vorkanje* (jed. *Vorkan*), onda *Vorkan* jz. od sela Gradskova, *Vorkan* kod sela Čokonjara, te toponim kod Zlota, *Vîrkani*, *Vîrkani Matađi*, *Vîrkanu su po®ana* i *Vorkanologus*,[86] koji očito pokazuju okolinu Zlota kao jedan rudarski centar Sasa – rudara. Reč *Vîrkan* (množ. *Vîrkanje*) potiče od nemačke reči "*gewerke*". Na svim ovim toponimima ima ostataka radova rudara Sasa. *Kostička reka* kod Novog Korita[87] je takođe saski jezički relikt od nemačkog *Kost* "hrana, menza, jelo, ishrana" itd.

Dolaskom Turaka-osmanlija na tlu istočne Srbije, a u okviru Vidinskog sandžaka, etnička šarolikost se unekoliko menja. Vidinski su sandžak, u čijem sastavu je do 1467. godine bila cela istočna Srbija do Morave[88], kao vladajuća klasa (gospodari), držali, pa prema tome i stanovali u njemu, Turci, ili bolje reći muslimani, od njihovog zauzeća najpre Timočke krajine 1396., pa jednog dela kasnijeg Braničevskog subašiluka 1437., te 1459. godine i ostatka Đurđeve Despotovine. Među njima nije bilo nikakve društvene razlike, pripadali ma kojoj narodnosti, samo ako su bili muslimanske vere. Među njima nije bilo razlike bilo da su oni Srbi, Makedonci, Bugari, Crnogorci, Vlasi, Arbanasi ili koje druge narodnosti, ako su muslimanske veroispovesti smatrani su što i Turci. Među onima koji su vladali Vidinskim sandžakom kao Turci ili u ime Turaka bilo je sigurno muslimana pripadnika raznih plemena i naroda kako iz Evropske, tako i iz Azijske i Afričke Turske. Šta više bilo je među vladajućim elementom u sandžaku više onih muslimana koji nisu bili po narodnosti Turci.[89] No, i pored svega, ukupno uzevši, ni Turaka ni muslimana nije bilo mnogo nastanjenih u Vidinskom sandžaku. Turci, podrazumevajući tu sve muslimane, živeli su uglavnom po gradovima i varošima (palankama), mada je bilo nešto malo i po selima.[90]

Svakako najveći deo stanovništva Vidinskog sandžaka u delu koji danas pripada istočnoj Srbiji, činili su Srbi-raja i Vlasi-filurdžije. Sa Turcima sa juga je došlo, svakako u malom broju, i Arbanasa, nešto Jevreja, Makedonaca, Cincara i Grka. No, i pored toga većinski deo stanovništva na prostoru severoistočne Srbije bili su i pre i po dolasku Turaka Timočani u porečju Timoka, Braničevci na teritoriji kasnijeg Braničevskog subašiluka, a u severnim krajevima istočne Srbije početkom IX veka prodrli su, po mišljenju Relje Novakovića, i Baltički Sloveni tzv. Abodriti-predenes-centi.[91]

Po verskoj pripadnosti svi su bili pravoslavni sem nešto muslimana. Ovi muslimani Srbi su obično došljaci, jer bi došli u ove krajeve tek pošto su u svojoj postojbini bili primili muslimansku veru. Srbi muslimani nisu bili samo seljaci, već je među njima bilo i feudalaca, vojnika, činovnika pa i onih koji su zauzimali najviše položaje. Što se tiče pravoslavnih Srba, oni su kao potčinjene klase bili uglavnom poljoprivrednici (raja), ali je bilo i zanatlija i trgovaca. Sveštenstvo koje je tada predstavljalo važan faktor bilo je pretežno srpske narodnosti, naročito niže (svetovno) sveštenstvo. Jednom rečju, narod koji je naseljavao Vidinski sandžak u delu današnje istočne Srbije za vreme turske vladavine bio je najvećim delom, ali ne i isključivo, sastavljen od Srba i Vlaha.

Dolaskom Turaka timočko starosedelačko stanovništvo tzv. ćutuklijsko, počelo je da emigrira uglavnom prema severu (mada nešto malo i na zapad) u tadanju Vlašku i Ugarsku. Migracije ovog timočkog stanovništva sa svojih vekovnih ognjišta je započelo još pre dolaska Turaka u ove krajeve.

[85] В. Симић, *Историјски развој нашег рударства*, Београд 1951., str. 19.

[86] М. Станојевић, *Тимок* (сепарат), Београд 1940, str. 103.

[87] Ovi toponimi su preuzeti iz Topografskih karata Vojnogeografskog instituta, u razmeri 1 : 25000.

[88] М. Станојевић, *Тимок* (сепарат), Београд 1940, str. 103.

[89] М. Стојаковић, *Браничевски тефтер*, Београд, 1987, str. 5-6.

[90] U popisima Vidinskog sandžaka iz 1454/5, 1466, 1478/81, 1560. godine možemo se uveriti u to na osnovu njihovih imena, na osnovu formule "pritežava sveštenznak" ili "nevernik" itd.

[91] Relja Novaković, *Baltički Sloveni u Beogradu i Srbiji*, Beograd, prvo izdanje 1985.

Naime, posle Maričke bitke 1371. godine[92] i Kosovske bitke 1389. godine[93], sa juga počinje velika i prva, ali ne i poslednja, migracija Srba i srednjovekovnih balkanskih Vlaha prema severu, preko naših oblasti. Tada je, krajem XIV veka, jedan deo Timočana migrirao u Rumuniju, svakako sa Srbima i Makedoncima koji nadiru s juga.[94] Migracije srpskog stanovništva sa juga prati i srpsko stanovništvo na čelu sa popom Nikodimom koji za potrebe nadošlog srpskog stanovništva gradi nekoliko crkava u Timočkoj krajini, a zatim za potrebe srpskog stanovništva koje migrira u Vlašku, gradi dva manastira, Tisman i Vodicu.

Da su u tim prvim migracijama sa juga preko Timočke krajine i kasnije formiranog Braničevskog subašiluka migrirali i inače veoma migrativni Vlasi koji su se dobrim delom zadržali na tlu istočne Srbije potvrđuju nam prvi turski popisi iz 1454/55, 1466, 1478/81. !530/35 i 1560. godine kao i zakonski propisi izdati za smederevske, braničevske i vidinske Vlahe.[95] U svim ovim izvorima nalazimo dosta toponomastičkog materijala za potkrepu ovakvih zaključaka o Vlasima.[96] Njih je svakako bilo, u oazama, na čitavoj teritoriji istočne Srbije, no izgleda da ih je ponajviše bilo u XIV-XV veku na tlu Crnorečke nahije.[97] Da su Vlasi došli kao bilingvisti sa juga sudimo na osnovu njihovih imena koja su, pod srpskim kulturnim uticajem, distribuirana putem srpske crkve, slovenizirana.[98] No, o kontinuitetu življenja etničkih Vlaha na ovom prostoru svedoči bezbroj leksičkih ostataka u jednome od najstarijih srpskih dijalekata (prizrensko-timočki) na Balkanu[99], onda

[92] Gradovi i palanke na tlu istočne Srbije su: Hram (Ram), Giverdžinlik (Golubac), Kučajna, Resava, Omolj, Paraćin, Ražanj, Aleksinče (Aleksinac), Isferlik (Svrljig), Banja (Sokograd), Fethislam (Kladovo).

[93] К. Јиречек, *Историја Срба*, књ. I, Београд 1978, str. 251, "*Србија после 1371 није више била јединствена држава, него само конгломерат племићких територија*" – на str. 314., "*Али ово место* (Призрен – прим. писца), *некада тако напредно, брзо је почело да опада после 1372.*" – na str. 271. Još se 1371. godine u jednoj povelji Prizren i drugi trgovi na jugu spominju kao pusti.

[94] "*После Косовске битке ни држава Стефана Лазаревића није била више сигурно уточиште за оне који су бежали од Турака. Док су се једни задржавали у Стефановој држави, други су ишли даље на север, запад, или на Приморје. Почиње сеоба у Угарску* (и у Румунију – прим. писца) *и то не само из јужних области средњовековне српске државе, већ и из Видинског царства*." Н. Констандиновић, *Београдски пашалук*..., Београд 1970, str. 22.

[95] D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Istorijski institut, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu građu, knj. 2, Beograd, 1974, str. 12-13 (Zakon za braničevske Vlahe iz 1467/1468; Zakon za smederevske Vlahe iz 1476/1477.), str. 15-16 (Zakon za braničevske i vidinske Vlahe iz 1501; Zakon za smederevskeVlahe iz 1501.), str. 27-34 (Zakon za Vlahe Braničeva iz 1516; Zakon za Vlahe Smederevskog sandžaka iz 1516; Zakon za Vlahe Smederevskog sandžaka iz 1528.), str. 45-48 (Zakon o primićurima i knezovima Smederevskog sandžaka iz 1536; Rešenje o Vlasima Smederevskog sandžaka iz 1536.), str. 57-58 (Propisi o smederevskim primićurima i o novom popisu sandžaka iz 1560.), str. 80 (Zakon o knezovima i primićurima Vidinskog sandžaka iz 1586.), str. 93-96 (Berat sa uputstvima za popis Vlaha iz 1489-91.).

[96] Славољуб Гацовић, *Етимологија несловенских основа у ојконимији Видинског санџака XV и XVI века*, Зајечар, 1993, str. 54 – 94; М. Стојаковић, *Браничевски тефтер*, Београд 1987.

[97] To su nazivi sela i selišta romanskog karaktera iz turskih popisa koji će biti obrađen u odeljku o jeziku.

[98] V. Jakić-Cestarić, *Raspored i onomastičko susjedstvo kalendarskih imena u predjelima dečanskog vlastelinstva pri njegovu osnutku*, Zbornik šeste jugoslovenske onomastičke konferencije (Donji Milanovac 1985), Beograd 1987, str. 351-368. "*Kod Vlaha se u istim obiteljima nalaze i slavenska, koja znatno prevladavaju*" (355 str.), npr. KAPOR, brat BALDOVIN, brat Buckat, brat Nenad, ded im TROŠAN; Okoje, brat KOSTICA, sinovi njegovi Pružen, Rajan i Glьkoš; Dobrosin BUNILOVIĆ, sin mu Prvčin; HRČOR, brat Rade, otac mu PILIP; Brane i STEPOJE, sinovi mu Zavida i Rajko, ded im LUMŠA; Beloš, brat mu KRECUL... itd. Može se zaključiti da je vlaški živalj, ali onomastički slaviziran od srpske crkve. Vidi: Skender Gashi, *Slavenski antroponimi Albanaca u XIV i XV stoljeću*, Onomastica Jugoslavica, Vol. 9, Zagreb 1982, str. 199-208, u kojoj izlaže sledeće: "*Kako su ovi albanski oblici općekršćanskih antroponima i albanska imena i prezimena potvrđeni u doba kada je srpska crkva postigla gotovo potpunu onomastičku slavizaciju Albanaca, i kako ta imena potječu iz takvih regija za koje se ne može reći da nisu u to doba bile nastanjene Albancima, ima dostatno opravdanih činjenica da smatramo kako su Albanci u to doba nosili veliki broj slavenskih (srpskih) osobnih imena.... Njihova antroponimija je u to doba bila, dakle, toliko slavenska koliko je dva tri stoljeća kasnije, nakon njihove islamizacije, bila turska, orijentalna, odnosno oni su u to doba bili toliko Slaveni koliko su od XVII stoljeća i danas Turci.*" Sa ovim mišljenjem Gašija se donekle u svom radu (str. 367, napomena 27), gore navedenom, Vesna Jakić-Cestarić ne slaže.

[99] Kao npr. *albotin, očagari, lastar, próluka, sluti, skoba, skobi se, skara, skube, vurda, vurka, cuknut, štrvor, ursula, urda, komonji se, ploja, sušina, džidnjuje, kulastra, kondilat, budža, turta, cuka, sugare, šerbi se, orata, kьndza, trandorija, parasina, moroputina, kormim* (u Pirotu – *koremo* "stomak"), *proluka, lastri, vada, vardi (vardište), gramada, mandra, maren, zamanta se, pangalos, skopi, spastri, brbat, soma (soman, somanje), talason* itd. Ovde je korišćen neobjavljeni materijal Ljubiše Rajkovića i *Rečnik timočkog govora* Jakše Dinića, Beograd 1988.

mnoštvo vlaških toponima[100] i zavidan broj sakralne arhitekture izgrađene, sasvim sigurno, za Vlahe od strane donatora – rumunskih vojvoda od kraja XIV do početka XVI veka na tlu Crnorečke nahije.[101] Mišljenja pojedinih stručnjaka da su srednjovekovni Vlasi slovenizirani još u svojoj matici i kao takvi došli u ove naše krajeve nije doneto na osnovu podataka koji se još nude na terenu, jer ako je tome verovati ne treba li se upitati za koga i čije potrebe je gradila rumunska nacionalna propaganda više od stotinu škola i nešto crkava u Makedoniji krajem XIX i početkom XX veka[102], ako su se Vlasi slovenizirali već tokom XIV i početkom XV veka. Nisu li izlišne i ne zvuče li po malo paradoksalno tvrdnje nekih stručnjaka, kada iznose svoja mišljenja da su Vlasi u istočnoj Srbiji uglavnom povlašeni Srbi zbog čestih miracija u oblasti Rumunije[103] i nazad, pomešani tu i tamo sa Rumunima, kada znamo da su Srbi-Timočani emigrirali u rumunske zemlje još u onoj prvoj bežaniji od Turaka krajem XIV i početkom XV veka i da tome ima manje–više skoro 600 godina da žive među Rumunima, a ipak su sačuvali identitet srpskog naroda do danas, pored bilingvizma na koji su upućeni toliko vekova unazad.[104] Uostalom pogledajmo Vlahe u Istri, u okolici Rijeke, onda one u selima oko Sarajeva, ili one u Makedoniji, koji su vekovima upućeni na bilingvizam, ali koji vekovima odolevaju u čuvanju svog jezičkog i etničkog blaga.

No, koliko je procentualno bilo jednih ili drugih nije moguće dati precizan odgovor na osnovu navedenih turskih popisa u ovim krajevima. Vlasi, kao romanizirane skupine ostataka različitih starosedelačkih staro-balkanskih plemena[105], živeli su tokom srednjeg veka pored slovenskih plemena i u ovim krajevima, kasnije obuhvaćeni vojno-feudalnim sistemom u južnoslovenskim državnim zajednicama, bugarskim i srpskim državama srednjeg veka kao i pod Vizantijskom vlašću.[106] Prema tome i u popisima oblasti današnje istočne Srbije, po već slove-niziranim imenima ne možemo ih

[100] Dorin Gamulescu, *Toponimi rumunskog porekla u Crnoj Reci*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XXX/2, Novi Sad, 1976, str. 105-141.

[101] Б. Кнежевић, *Ктитори Лапушње*, Зборник за ликовне уметности, бр. 7, Нови Сад, 1971, str. 37-52; М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, књ. II, Београд 1876, str. 882; М. Димић, *Допис из Зајечара*, Старинар VI-1, Београд, 1889, str. 28-30; Натпис је преузео Љ. Стојановић, *Стари српски записи*, књ. I (бр. 390, 391), Београд 1983; М. Станојевић, *Неколико натписа и записа у манастиру Крепичевцу и Лопушанској цркви*, Наставник, књ. 15, Београд 1904, str. 409-412; Ф. Каникс, *Србија, земља и становништво*, књ. II, Београд 1985, str. 400-401; Ђ. Бошковић, *Средњовековна споменици североисточне Србије*, Старинар, Нова серија, књ. I, Београд 1950, str. 206-207; G. Balş, *O biserica a lui Radul-cel- Mare în Serbia la Lopuşnia*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti, anul IV 1911, 194-199, fig. 14 (ктиторски натпис); N. Jorga, Art et littérature des Roumains, Paris, 1929, 25.

[102] Rumunska nacionalna propaganda pojačala se u Makedoniji od 1865. godine, kada su počeli da deluju Joan Radulesku i Dimitrije Bulintineanu, otvarajući rumunske škole po Makedoniji. Na njihovo zalaganje osnovano je u Bukureštu specijalno društvo za širenje rumunske nacionalne propagande u Makedoniji (u Spomenici stogodišnjice Timočke krajine, na strani 86, napomena 1, stoji: "*Pre nešto više od pola veka*", u odnosu na štampanje ove monografije, 1933. godine, "*rumunska propaganda činila je pokušaje na iseljavanju Rumuna iz Krajine: davate su im sve moguće povlastice, na pr. besplatno zemljište, ali se tako tamo naseljeno rumunsko stanovništvo vraćalo svome zavičaju – u Krajinu*.") koja od "*1868. godine postaje... sve življa*". O uspesima rumunske nacionalne propagande u Makedoniji govori s ogorčenjem, zato što su u to vreme oni bili veći od rezultata srpske nacionalne propagande, i dr Vladan Đorđević, tadašnji srpski poslanik u Carigradu, u poverljivom izveštaju srpskom ministru spoljnih poslova, Pov. br. 268 od 22. septembra 1896. godine, kaže: "*... i treća narodnosna propaganda koja se javila u Makedoniji još nije srpska već – neverovatno je reći – rumunska!*" (Doktor Vladan Đorđević, Srbija i Turska) Jilidiz – Porta Fanar (1894-1897. godina, Beograd 1928, str. 57). Prema podacima Ivana Ivanovića, *Maćedonija i Maćedonci, opis zemlje i naroda,* tom II, Beograd 1909, str. 413-415, bile su 3 rumunske gimnazije, i 48 rumunskih škola osnovnih samo u Bitoljskom vilajetu.

[103] Po kazivanju anonimnog autora u *Knjizi o pobedonosnim ratovanjima – Gazavat-nama – sultana Murata, sina Mehmeda-hana* o borbama krstaške vojske Vladislava Jagelonskog i Janka Hunjadija sa Osmanlijama kod Zlatice i Varne 1443-1444. godine pominje i Crnog Mihala (Mihajlo Silađi, Isfilac-oglu, Svilojević), koji je izvršio upad „u zemlju po imenu Timok" odakle je svo stanovništvo prešlo „u mesto po imenu Severin (Savarina)". Vidi: Д. Бојанић – Лукач, *Нова сазнања о Крајини (Сараџ-ели и Тимок),* Зборник радова са научних скупова у Неготину и Кладову поводом обележавања 170 година од погибије Хајдук-Вељка Петровића и 150 година ослобођења од Турака, Неготин – Кладово, 1984, str. 35-36.

[104] М. Томић, *Говор Свиничана*, Српски дијалектолошки зборник XXX, расправе и грађа, Београд 1984, str. 7-265.

[105] М. Томић, *Говор Свиничана*, Српски дијалектолошки зборник XXX, расправе и грађа, Београд 1984, str. 7-265.

[106] Kod Vlaha se u istim porodicama, pored slavenskih, koja znatno preovladavaju, i kalendarskih, "*...javljaju još i osobna imena drugačijeg podrijetla (supstratna, rumunjska i ostala)*". V. Jakić-Cestarić, Ibid., str. 355.

tačno razlikovati od autohtonog srpskog stanovništva. Turska odrednica “vlah”, koju često nalazimo u popisima i u turskim zakonima ima svakako i fiskalno-pravni karakter – ona, zapravo, ne obuhvata sve stanovništvo vlaškog porekla već samo one Vlahe – stočare koji ulaze u status posebne socijalne grupe sa zakonom regulisanim položajem, pravima i obavezama. Izuzev ovih institucionalizovanih Vlaha turski popisi ne razlikuju ostalo stanovništvo vlaškog etničkog porekla, koje je ranije već prešlo na zemljoradnju, ali je u osnovi ostalo vlaško.[107] Više je nego sigurno da je pored, primera radi, 180 registrovanih vlaških porodica u Braničevu bilo još zatečenih ili doseljenih Vlaha, kao uostalom na čitavom području istočne Srbije, možda i čitavih vlaških naselja, koji su obrađivali svoje baštine i imali status “raje”, kao i srpsko zemljoradničko stanovništvo. Neki od ranije poznati podaci, npr. govore da je krajevima Braničevskog subašiluka vlaško stanovništvo živelo i u doba Despotovine. U povelji o vlastelinstvu velikog čelnika Radiča Postupovića, izdatoj 1428/29. godine, kojom despot Đurađ potvrđuje posede dobijene još 1381. godine od despota Stefana, navode se dva sela u kučevskoj oblasti pod nazivom, Vlasi Radivojevci i Vlasi Košarna, što je relevantan dokaz da su u njima živeli Vlasi.[108] Uostalom zar selo Sremljane u Crnorečkoj nahiji ne podseća na toliko poznate u poveljama srpskih srednjovekovnih vladara, toliko puta puta spomenute Vlahe Sremljane.[109] Stanovništvo istočne Srbije je sve do “dugog rata” 1593-1605. godine, uz stalne unutrašnje migracije zbog zuluma Turaka, bilo bez većeg broja novih doseljenika.[110] U vezi sa “dugim ratom” zbog koga je u Rumuniji zavladala glad, počeo je veći broj seljaka Rumuna da se iseljava i nastanjuje u turskom Podunavlju. Turske vlasti, iz razumljivih razloga, nisu preduzimale nikakve mere da bi se ovi rumunski doseljenici vratili u Rumuniju. Prvi izvori o prilivu rumunskog življa su izdati 28. oktobra 1605. godine od osmanske centralne vlasti, i govore o tome da je vlaški vojvoda Radul zamolio turske vlasti u Podunavlju, od Braile do Fetislama da ne ometaju one Rumune koji kupuju ili zamenjuju prehrambene namirnice na turskim skelama, jer je u Rumuniji, usled rata u prethodnim godinama zavladala glad.[111] Rumunski vojvoda molio je još i to da se ovi iseljenici koji su privučeni na turske čifluke vrate na svoja mesta. Možemo pretpostaviti da je migracija Rumuna započela još u toku rata (1593-1603), ali ne i ranije i svakako samo u oblasti koje su navedene, inače ne bi imalo razloga da se turski dokumenti o migraciji Rumuna upućuju sandžak-begovima i kadijama u Podunavlju, samo od Braile do Fetislam.

[107] М. Стојаковић, *Браничевски тефтер*, Београд 1987, str. 12.

[108] М. Стојаковић, Ibid., str. 12.

[109] Danas ima reka *Sremljana*, severozapadno od sela Podgorca u boljevačkoj opštini. Selo pod imenom *Sremlan* (D. Bojanič-Lukač, *Vidin i vidinskiat sandžak prez 15-16 vek,* Sofija 1975, str. 71) je imalo 8 domaćinstava, 2 udovice, 2 neženjena sa prihodom od 700 akči godišnje. Pripadalo je тимарнику Пармаксз Халилу.

[110] М. Стојаковић, Ibid., str. 12-13.

[111] Д. Бојанић-Лукач, *Зајечар и Црна река од XV до XVIII века*, Гласник етнографског музеја, књ. 42, Београд 1978, str. 70.